

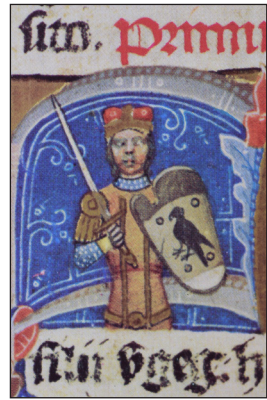
BAGYURA JÁNOS

Solymászat Magyarországon

Odescalchi Jenő Zoárd emlékére

A magyar nép lovas nomád életmódot folytatva érkezett a Kárpát-medencébe a IX. század végén, és minden valószínűség szerint még sztyeppi vándorlásai során ismerkedett meg a solymással, amely népszerű maradt a letelepedés és a keresztény, feudális monarchia kialakulása után is. A magyarok solymással kapcsolatos ismereteinek a *turul* a legősibb bizonyítéka, amely a kerecsensólyom (*Falco cherrug*) Altáj-hegységben élő sötét színváltozatával azonosítható.¹ A *turul* (*togrul*) szó eredetéről egyetértés uralkodik abban, hogy – több más solymásmadárnévvel együtt – a törökből került át a magyar nyelvbe, de Magyarországon madárfajra már nem alkalmazták. Történeti jelentőségét mutatja, hogy személy-, helység- és birtoknévként viszont előfordul.² A *turul* a kereszténység felvétele előtt szent állatnak számított az ősi magyar vezéri nemzetségben, később pedig az ebből kialakuló első magyar királyi ház, az Árpád-ház jelképe lett.

A nagyra becsült vadászmadarak nevét elsősorban azért vették fel, mert ezek a szárnyasok félelmet nem ismerő bátorsággal, a maguknál nagyobb és erősebb prédát is képesek voltak elejteni. Ezek a tulajdonságok – főleg a kézitusák idején – különösen nagyra becsült képességek voltak az emberek között is, ezért a névválasztáshoz ez szolgálhatta a kiindulási alapot.³ Egyik legfontosabb mondánk, mely a sólyommal van összefüggésben, a honfoglaló Árpád vezér apjának, Álmos fejedelemnek a születéséhez kapcsolódik. Álmos anyja, az áldott állapotban lévő Emese azt álmodta, hogy egy *turul* ejti teherbe, és méhéből egy folyó fakad, amelyik idegen földön ágazódik szét. Az álomfejtők ezt úgy magyarázták, hogy olyan királynak ad majd életet, akinek utó-

Árpád honfoglaló magyar vezér, pajzsán a turullal

¹ BAGYURA JÁNOS: A *turul* madártani határozása. In: HARASZTHY LÁSZLÓ – BAGYURA J. (szerk.): Magyarország ragadozó madarai és baglyai. 2. kötet. Sólyomalakúak és bagyalakúak. Budapest, 2022. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, 712–725.

² THÚRY JÓZSEF: A *turul* madár. *Turul*. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye, 1886. 4. kötet. 124–126.

³ SCHENK JAKAB: Magyar solymásmadárnevek. I. *Turul*–Zongor–Kerecsen. *Aquila*, 1935–1938. [megjelent 1939]. 42–45. évf. 267–409.

Álmos herceg csóri
solymászata (1100 körül)

dai idegen földön alapítanak birodalmat.⁴ Kézai Simon 1282–1285 körül íródott krónikája (*Gesta Hunnorum et Hungarorum*) említi, hogy Attila hun király pajzsán egy madár látható, amelyet magyarul turulnak hívnak, majd Árpádról és dédunokájáról, Gézáról jegyzi meg, hogy a Turul nemzetségből származnak.⁵ A turul *ős*i történetére utal, hogy a korai (775–785 közötti) arab solymászirodalom mint a legkiválóbb vadászmadarat említi.⁶ Az Árpád-házi uralkodók időszakától kezdődően a solymászattal kapcsolatban már biztos adatokkal rendelkezünk. A *Képes krónikában* (*Chronicon pictum*) látható az egyik legkorábbi solymászattal kapcsolatos ábrázolás, amelyen I. Géza király kisebbik fia, Álmos herceg 1100 körül Csór vára mellett vándorsólyommal (*Falco peregrinus*) vetési varjút (*Corvus frugilegus*) vágat.⁷

A dömösi prépostságnak II. Béla 1138-ban négy szolgát (solymászt) adományozott, akiknek kötelességük volt az ott tartott sólymokat gondozni.⁸ Ebben az időszakban a solymászat rangját és társadalmi helyzetét jól mutatja, hogy III. Béla (1172–1196) egy, IV. Béla (1235–1270) négy, V. István (1270–1272) két, IV. László (1272–1290) egy pénzerméjén solymászmotívum látható.⁹

A solymászat céljából tartott ragadozómadár-fajok közül a sólymok (*Falco* spp.) jelentős értéket képviseltek, fejedelmi ajándéknak számítottak. Korabeli dokumentumok alapján tudjuk, hogy 1264-ben a Csanád nemzetség egy birtokhatárral kapcsolatos perben Bertény (ma Birtin Romániában) térségében a Sólymos-kő szirtjein lévő sólyomfészkek tulajdonjogában is megállapodott.¹⁰ II. András 1231-ben a nemesség követelésére kénytelen volt megtiltani, hogy a királyi solymászok nemesi birtokokon vadásszanak, mert a lóhátról űzött solymászattal jelentős károkat okoztak. Ekkor vált

Zemlényi Dávid címere (1418)

⁴ ANONYMUS: *Gesta Hungarorum*. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. Ford. és jegyzetekkel ell. Pais Dezső. Budapest, 2003. Szt. István Társulat.

⁵ Kézai Simon magyar krónikája. Ford. Császár Mihály. Budapest, 1901. Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedés.

⁶ AL GITRÍF IBN QUDAMA AL-GHASSANI: *Die Beizvögel* (Kitab dawari at-tayr). Ein arabisches Falknereibuch des 8. Jahrhunderts. Hildesheim, 1988. Georg Olms Verlag.

⁷ KÁLTI MÁRK: *Képes Krónika*. A magyarok régi és legújabb tetteiről, eredetükről és növekedésükről, dialaikról és bátorságukról. 1358. Ford. Geréb László. Budapest, 1971. Magyar Helikon.

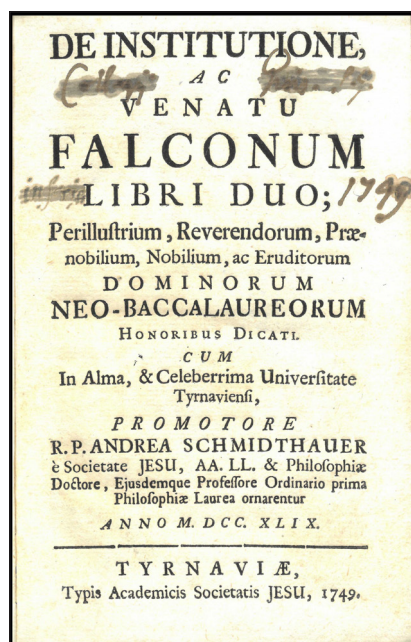
⁸ CSÓRE PÁL: *A solymászat története*. Budapest. 1996. Terraprint Kiadó.

⁹ HUSZÁR LAJOS: *Sólyom-ábrázolások középkori pénzeinken*. Aquila, 1960–1961. [megjelent 1962], 67–68. évf. 195–202.

¹⁰ BALLAGI ALADÁR: *Sólyomvadászat*. In: *A Pallas nagy lexikona*. Az összes ismeretek enciklopédiája. XVIII. kötet (II. pótkötet) K–Z. Budapest, 1900. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 577–581.

szokássá, hogy a királyi solymászok az ország különböző részein külön községekbe települtek. A solymászatban kiemelkedő eredményeket elért solymászoknak esetenként nemességet adományoztak. Zsigmond király 1418-ban Zemlényi Dávidnak, Báthory Gábor erdélyi fejedelem 1610-ben Madarász Péternek, 1612-ben pedig Szigeti Poncz Istvánnak adományozott nemesi oklevelet.¹¹ Arról, hogy az uralkodó és a kiváltságos osztályon kívül milyen mértékben terjedt el Magyarországon a solymászat, alig tudunk valamit. Ismert viszont az a tény, hogy az 1504. évi XVIII. törvénycikk kimondja: parasztoknak vadászni és madarászni tilos. II. Lajos szintén szenvedélyes solymász volt, számadáskönyveiben még 1526-ban, kevéssel a mohácsi vész előtt is előfordul olyan tétel, hogy karmazsinbórt vásároltak sólyomsapka készítéséhez.

A korabeli levelezések alapján számos solymászadatot ismerünk. Zay Ferenc (1498–1570) királyi tanácsos 1559-ben munkájából fakadóan sok időt töltött Bécsben, és valószínűleg onnét írta feleségének azt a levelet, amelyben a solymászmadarak begyűjtését sürgeti: „sólymokat, rárókat, ölyveket, karvalyokat most ideje kiszedni”.¹² Ennek az idézetnek az érdekessége, hogy egyszerre említi a solymászatra leggyakrabban tartott négy ragadozómadár-fajt. Az említett időszakban a vándorsólymot (*Falco peregrinus*) sólyomnak, a kerecsensólymot (*Falco cherrug*) rárónak, a héját (*Accipiter gentilis*) ölyvnek is nevezték.¹³ Meglepő, hogy szirti sassal (*Aquila chrysaetos*) történő solymászatról a legkorábbi hazai adatunk csak az 1930-as évekből származik. Magyarországon a solymászat elterjedt és közkedvelt időtöltésnek számított a királyi udvar és az uralkodó elit körében, amit nemcsak a helynévanyag, a tárgyi emlékek vagy a mondákban megőrződött epizódok mutatnak, hanem az is, hogy a XIV. század folyamán már latin nyelvű, értelemszerűen kéziratot traktátus születik e tárgykörben. I. (Nagy) Lajos király nagyra becsülte és maga is gyakorolta a solymászatot. Uralkodásának ideje alatt (1342–1382) solymázmestere,

Pray György könyvének címlapja

Ladislau Hungarus (Magyar László) könyvet írt a solymászat tudományáról, amely később sajnos elkallódott (esetleg lappang valahol), de néhány részletét Eberhard Hifelt *Aucupatorium herodium* című műve megőrizte számunkra. A következő hazai

¹¹ BÁSTYAI LÓRÁNT: Vadmadárból – vadászmadár. Budapest, 1955. Művelt Nép. Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó.

¹² TAKÁTS SÁNDOR: Rajzok a török világból. III. kötet. Budapest, 1977. Magyar Tudományos Akadémia.

¹³ SCHENK JAKAB: Magyar solymászmadárnevek. II. Befejező rész. Sólyom. Aquila, 1939–1942. [megjelent 1942.] 46–49. évf. 5–145.

solymáskönyvet Pray György neves jezsuita tanár írta. A kis alakú, 54 oldalas könyv 1749-ben jelent meg Nagyszombatban, a kor szokásainak megfelelően latinul, verses tanköltemény formájában, a szerző nevének feltüntetése nélkül. Pray később barátai biztatására egy második kiadást tervezve újabb részekkel bővítette művét, de a kézirat balszerencsés módon elkallódott, azt csak 1982-ben találta meg Tarnai Andor a bécsi Nationalbibliothek anonim kéziratai között. Pray György eredeti tervének megfelelően a könyvet 2017-ben jegyzetekkel kiegészítve a Magyar Solymász Egyesület kiadta.¹⁴ A sörétes lőfegyverek megjelenésével párhuzamosan a solymászat sokat veszített jelentőségéből, és a vele kapcsolatos adatok csökkenése alapján feltételezhető, hogy a XVIII. század elejére, mint vadászati mód annyira visszaszorult, hogy csak néhányan tartottak vadászmadarat.

Közel 150 év után, a XX. század kezdetén Tuzséron jelentős solymászesemények történtek. Odescalchi Jenő Zoárd 1901. június 8-án, 22 évesen feleségül vette Lónyay

Odescalchi Jenő Zoárd (magánygyűjtemény)

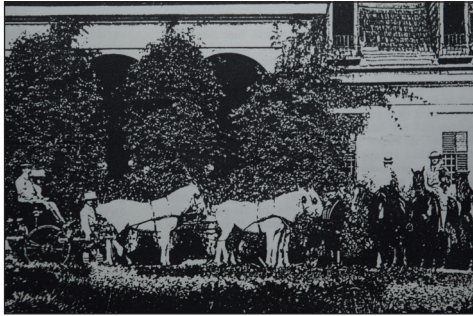
Pálma Eleonóra Vicentinát, és Tuzséra költözött, ahol elsősorban angol barátai, de főleg C. E. Radclyffe segítségével európai hírű solymásztelepet alakított ki. Az Odescalchiak itáliai eredetűek, a család több tagja a századok folyamán előkelő állást töltött be az egyház szolgálatában. A legtöbbet emlegetett név Benedetto Odescalchi (1611–1689), aki XI. Ince

pápa néven vonult be a katolikus egyház történetébe. Ince pápa unokaöcsével, Livius-szal kezdődött a család magyarországi története. Jelentős birtokuk volt a Nyitra vármegyei Szolcsányban (ma Solčany Szlovákiában). A romantikus életű Odescalchi Arthur harmadik, Zichy Júliával kötött házasságából 1878. október 9-én született Odescalchi Jenő Zoárd. Rangjának megfelelő nevelésben részesült, ezért már gyermekkorában jól megtanult angolul és németül. Odescalchi Arthur skiczói (ma Skýcov Szlovákiában) vadászkastélyában gyakran fogadott vendégeket, Ferdinánd királlyal is jó kapcsolatban volt, mindkettőjüket érdekelte a történelem, a régészet és a numizmatika. A nyitrai erdőkben gyakran vadásztak együtt és számos kapitális vadat ejtettek el.¹⁵ Zoárd kezdetben külföldről vásárolta a madarait, később a Felvidékről és a Kárpátaljáról begyűjtött példányokkal egészítette ki a madárállományát. Ezek még jobb vadászmadaraknak bizonyultak, mint a külföldről beszerzett példányok. 1902-ben 17 sólymot tartott, amelyek közül néhány példányt Angliából és Hollandiából vásárolt.¹⁶

¹⁴ PRAY GYÖRGY: *Költemény a solymászatról* négy könyvben. Szerk. Bagyura János, Czerovszki Mariann, Kasza Péter. Budapest. 2017. Magyar Solymász Egyesület.

¹⁵ ODESCALCHI EUGÉNIE: *Egy hercegnő emlékezik*. Budapest, 1987. Gondolat Kiadó.

¹⁶ *Sólyomvadászat Tuzséron*. Vadász-Lap, 24. 1903. 2. sz. 31.

A tuzséri kastély előtt, indulás a solymászatra (forrás: *Country Life* 13: 836)

A kép megszerzésben nyújtott segítségükért köszönetemet fejezem ki Révészné dr. Tóth Rékának és dr. Aradi Jánosnak.

Solymászat a Hortobágyon. Nemeskéri-Kiss Géza, Audrey McLean és egy indiai solymász (1931) (forrás: *Nimród Vadászujság* 29: 339.)

Solymászat a Hortobágyon
Lelovich György festménye

Tuzséron jelentős társasági élet folyt. A solymászatokon Zoárd felesége, Lónyay Pálma és özv. Salamonné Forgách Margit grófnő is rendszeresen részt vett. A kiválasztott vadászterületre hintón és lóháton történt a kiutazás. Vándorsólyommal 1902-ben közel 300 sikeres fogolypedzésük volt.¹⁷ Tuzséron a magyar solymászok mellett különböző időpontokban három hivatásos angol solymász, Richard Best, Fred Lightfoot és Sam Golden dolgozott. Odescalchi publikálta és népszerűsítette a solymászatot, aminek hatására egyre többen kezdtek el foglalkozni ezzel az ősi vadászati móddal. „Miután oly sok oldalról volt alkalmam azt a roppant érdeklődést tapasztalnom, a melyet eme sport iránt a legtöbben tanusítottak, azzal a reménnyel veszem tollamat a kezembe, hogy követőimre akadhathék”.¹⁸ C. E. Radclyffe több alkalommal Tuzséra utazott, és elismerően nyilatkozott a magyar tájokról, a vadbőségről és a solymászati lehetőségekről. Az angol *Country Life* magazinban megjelent írásában megemlíti, hogy a Tuzséron bevadászott sólymok nemzetközi szinten is megállják a helyüket, és reméli, hogy a magyar solymászat ismét fel fog emelkedni.¹⁹ Odescalchi Jenő Zoárd 1917-ben bekövetkezett tragikus halálával Tuzséron megszűnt a solymászat. A magyar solymászat történetében ez a telep volt az utolsó, ahol a középkori vadászatokhoz hasonló nagyszabású solymászatokat rendeztek, ami egyben jelentős hatással volt a XX. századi solymászat fejlődésére. Nemeskéri-Kiss Géza magyar királyi fővadászmester kedvelte,

¹⁷ ANONIM, 1903.

¹⁸ ODESCALCHI ZOÁRD: Egy és más a solymászatról hazánkban a mi időnkben. *Vadász-Lap*, 1902. 23. (17). 219–223.

¹⁹ RADCLYFFE C. E.: Falconry in Hungary. *Country Life* 1903. 13. (337). 836–837.

Bástyai Lóránt és Fába László,
Gödöllő (1930-as évek vége)

és lehetőségeihez mérten támogatta a hagyományos vadászati módokat, többek között a solymászatot. Gödöllőn, a központi vadászati hivatalban, 1931-ben egy reprezentatív célokat szolgáló solymásztelep kialakítását kezdeményezte. A solymásztelep létrehozásában Audrey McLean és Stephen Francis Bidulph nyugalmazott angol ezredes és három indiai solymász is segítettek. (Az indiai solymászok Lahore térségéből érkeztek, amely terület 1947-től Pakisztánhoz tartozik.) Nemeskéri-Kiss solymázmesternek Kálóczy Lajost kérte fel.²⁰ A gödöllői telepen gyakori vendég volt Bástyai Lóránt, Fába László és Újváry László, akik a solymászattal akkor kezdtek foglalkozni. A solymászatot népszerűsítő cikkek hatására egyre több érdeklődő kereste fel Nemeskéri-Kiss Gézát, aki elfoglaltsága miatt Bástyaihoz és baráti köréhez irányította őket. (9. ábra) Egy gödöllői közös vadászat után Bástyai Lóránt felvetésére elhatározták, hogy a külföldi példák alapján solymászegyesületet alakítanak. A Magyar Solymász Egyesület (MSE) 1939. június 6-án tartotta alakuló gyűlését Budapesten, az Országos Magyar Természettudományi Múzeum Állattárának előadótermében. Elnöknek Nemeskéri-Kiss Géza királyi vadászmestert, alelnöknek Nádler Herbertet, titkárnak dr. Tóth Lászlót és dr. Fábián Gyulát, solymázmesternek Bástyai Lórántot, pénztárnoknak pedig Katona Lászlót választották meg.²¹ (10. ábra) Ezt követően a *Nimród Vadászújság*ban számos solymászattal kapcsolatos cikk jelent meg. A solymászat történetében egy új fejezet kezdődött, az egykori nagyszabású, költséges solymászatok megszűntek, illetve ezzel párhuzamosan elsősorban egyszerű városi és vidéki polgárok tartottak vadászmadarakat.

A II. világháború után politikai okokból rendeletekkel nehezítették a társadalmi szervezetek, elsősorban az egyesületek működését, ezért a következő évtizedekben megmaradásuk érdekében többször szervezeti formát változtattak. Bástyai Lórántnak, Lelovich Györgynek és később az őket követő fiatal szakembereknek a solymászat részére mindig sikerült kedvező megoldást találniuk. Leghosszabb ideig a Magyar Vadászok Szövetsége (MAVOSZ) és a Magyar Madártani Egyesület (MME) keretei között szakosztályként működtek. A politikai rendszerváltást követően, 1996. júni-

A Magyar Solymász Egyesület
(MSE) első jelvénye

²⁰ NEMESKÉRI-KISS GÉZA: Mesél a vén vadászkalap. Budapest, 1993. Nimród Alapítvány.

²¹ A Magyar Solymász Egyesület. Nimród Vadászújság, 27. 1939. 23. sz. 364.

us 29-én 82 alapító taggal ismét megalakult a Magyar Solymász Egyesület (MSE).²² A magyar solymászatot a Szellemi Kulturális Örökség Magyar Nemzeti Bizottsága 2010-ben felvette a *Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére*.²³ 2012. december 6-án a solymászat (benne a magyar solymászat) felkerült az *UNESCO szellemi kulturális örökségek listájára* is. Az UNESCO-szerződés alapján Magyarország vállalta, hogy a solymászatot fenntartja és megőrzi. A Hungarikum Bizottság 2013. január 31-én a solymászatot *hungarikummá* minősítette.

²² BAGYURA JÁNOS: 60 éve alakult a Magyar Solymász Egyesület. *Magyar Solymász*, 1999. 3. 4–10.

²³ TÓTH J.: A solymászat nemzeti örökségünk. *Magyar Solymász*, 2010. 9–12.